

Ramon Sistac: d'allí on es pon el sol

AGNÈS TODA I BONET

Ens desplaçem fins a la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida per parlar, en aquesta ocasió, amb Ramon Sistac, membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i professor de dialectologia; també és estudiós dels diferents subdialectes del català nord-occidental.

Ramon Sistac, originari de Camporrells (la Llitera), ha desenvolupat tasques d'informador per a diverses institucions aragoneses públiques i privades, i és també director de l'àrea de Llengua i Lingüística del Centre d'Estudis Ribagorçans i pertany a la Iniciativa Cultural de la Franja. Per això aprofitem l'ocasió per a formular-li preguntes sobre el català, en general, però especialment sobre aquest tema.

Ramon Sistac al seu despatx de la Universitat de Lleida

FOTO: AGNÈS TODA

El ministre Wert aconseguirà «espanyolitzar» el conjunt d'estudiants catalans?

Jo crec que no se'n sortirà. És un tema que ara està molt obert, perquè la situació política és confusa, però crec que, senzillament, tot plegat és inviable, fins i tot tècnicament.

Ens estan castigant per la voluntat sobiranista del poble català?

Sí, sembla una evidència. Però si no hi hagués sobiranisme ens castigarien igual (o més).

Penses que el procés pot comportar una forta repressió lingüística per a la llengua?

Ja l'està comportant. Vivim en una situació d'involució que es nota especialment en tots els territoris de la llengua excepte Catalunya i els altres no dominats pel PP, és a dir, la Catalunya del Nord, Andorra i l'Alguer. La resta del cercle que envolta Catalunya (Aragó,

el País Valencià i les Illes) està governat pel PP, en coalició o no, i això es nota.

Endinsem-nos en el català nord-occidental. Es van perdent les peculiaritats dels subdialectes que el conformen?

Jo, més que s'estan perdent, diria que s'estan transformant. Molt sovint tendim a dir que el dialecte es perd per influència de l'escola i dels mitjans de comunicació, i jo no crec que siga tan cert. El dialecte es perd en determinats àmbits i sobretot perd determinats elements; però això no crec que siga tant per influència dels mitjans o del model vehiculat per l'escola —que també en tenen, d'influència, és clar—, sinó més aviat per l'estandardització que tenim de maneres de viure. Hem passat d'una cultura molt marcada geogràficament a una altra que no ho és gens. Segurament, jo a Lleida, un col·lega meu a Barcelona i un altre a Nova York, vivim exactament igual, vestim

exactament igual, tenim els mateixos hàbits de consum. És la globalització aplicada a la llengua. Lingüísticament això ha de pagar un peatge.

De totes maneres hi ha mecanismes de compensació. Jo crec que actualment hi ha una certa consciència «dialectal» que abans no hi era. La manera de pensar de la gent respecte d'això ha canviat. El complex que tenia la gent abans, de ser «de poble» i fer el ridícul, ha anat desapareixent i les noves generacions que pugen tenen una consciència molt més clara del seu paper dins de Catalunya, un paper molt més desacomplexat. Potser l'actitud que no canvia és la de Barcelona, en aquest sentit. No acaba de canviar el centre respecte a la perifèria, però la perifèria sí que canvia respecte al centre. I és que paradoxalment la perifèria, per primera vegada en la història, deixa de sentir-se perifèrica.

Es pot parlar de dialectes en situació minoritària o minoritzada?

No, perquè a més en el nostre cas disposem d'una força innegable: és el dialecte més parlat de tots. No en xifres absolutes sinó relatives.

Actualment les comarques més catalanoparlants són les de l'Ebre i les de Ponent. De les capitals administratives de tots els Països Catalans, la ciutat que dóna índexs més alts de catalanoparlants és Lleida precisament. Jo sempre faig la broma de dir que, a Barcelona, hi ha més catalans que a la resta, és evident, però a Barcelona la meitat més un parlen castellà i de la meitat menys un que parlen català la meitat més un són de Lleida o hi tenen alguna tieta. Vull dir que això d'alguna manera la gent ja ho comença a percebre i això estimula unes certes actituds, no d'orgull, però sí d'eliminar les actituds negatives que hi havia hagut fins ara.

Quin paper hi té la família?

Jo crec que dins de la societat, ara estic pensant en els adolescents sobretot (que és allà on es cou d'alguna manera el futur lingüístic), la família té un paper cada vegada menys important, agrada o no agrada. Això també és una cosa que s'ha transformat. Hi ha un primer moment, en la creixença de l'individu, en què l'escola té un pes for-

tíssim, més que no pas la família, és el moment de l'aprenentatge de la lectoescriptura. En aquell moment estan molt influenciats pel model escolar. En uns ambients en els quals la família abans transmetia els valors i les tradicions, ara la família ha delegat tot això en l'escola. Llavors hi ha un moment que l'escola tira molt i la família molt poc. I després ja no és ni l'escola ni la família, sinó el grup d'amics el que tira més, i és allà on es vehicula el model de llengua que es consolidarà.

La televisió n'és un enemic?

Jo crec que s'ha de revisar una mica la importància que donem a la televisió, perquè hi ha altres camins per aconseguir que la llengua es prestigie. Sí que, és clar, té un pes en la configuració del model, perquè quan surts de l'escola el català modèlic te'l donen els mitjans. Jo relativitzo la seua importància, no és tanta com imaginem, crec; però és evident que en té.

El model que s'hi utilitza ha anat canviant, però massa lentament. Ara hi ha altres veus de presentadors que no són exclusivament del dialecte central, és cert, però no sentiràs mai un doblatge que no siga fet en català central. I aquesta és una batalla important. Sí que és cert que ara fins i tot hi ha alguna sèrie de producció pròpia o quasi pròpia en la qual ja se senten veus que no són del català central. Val a dir que han passat moltíssims anys a Televisió de Catalunya abans no s'han atrevit a fer una sèrie la localització de la qual implicava fer un canvi de dialecte. Però continuem amb el tema del doblatge. Tu veus una pel·lícula doblada al català i no hi ha cap accent «de fora», tot i que moltes vegades en la versió original sí que n'hi ha. La situació és general en tot el que fa referència als actors, a la interpretació... A l'Institut del Teatre les classes de dicció són en català central i els alumnes d'altres àrees encara ara han de passar pel sedàs i són penalitzats per la pronúncia.

Hem avançat molt, però no hem avançat prou. Tenim un material a les mans que estratègicament és molt important. El català nord-occidental no deixa de ser un punt de trobada simbòlic del país. És el català que és

igual que el del sud però que és del nord, diguem-ne; que ha de ser acceptat pel nord com a component del país i que no causa reaccions al·lèrgiques al sud, perquè hi és relativament ben vist. Hi ha molts usos en què el català nord-occidental pot reforçar la unitat de la llengua. Si anem cap a un model únic valencià i un altre del català del Principat, entès com a central, el que estem fent és crear una divisió simbòlica de la llengua que no correspon a la realitat.

I, les noves tecnologies, com hi inter-venen o, a l'inrevés, el català nord-occidental com intervé en les noves tecnologies?

En general, massa poc. Podria intervenir-hi fàcilment, perquè és senzill, però no és així. Hi ha moltes eines informàtiques que donen moltes opcions al respecte, per exemple el programa SALT de la Generalitat valenciana. Te'l pots configurar amb determinades formes o amb unes altres, les formes més regionals o les formes més generals. Tens aquestes opcions. Si la gramàtica et dóna aquestes opcions, perquè no les pots obtenir amb els serveis? Tot hauria de ser molt més fàcil si hi ha la intenció, i els costos no crec que siguen cap problema.

Parlem de l'aragonès oriental; a part de ser-ne un estudiós, la teva família prové d'un poble on es parla: Camporrells (la Llitera). El nom fa la cosa? Què implica aquest canvi de nomenclatura?

Ramon Sistac a la Universitat de Lleida

FOTO: AGNÈS TODA

El nom és clar que no hauria de fer la cosa, perquè, de fet, jo parlo aqueix «aragonès oriental» i suposo que, fins ara, m'has entès. Però és evident que la humiliació més gran que es pot fer a algú és canviar-li el nom. Si a mi em diguéssiu «Raimundo» en comptes de Ramon m'enfadaria com una mona. Quan a una llengua li canviïs el nom, estàs atacant directament les persones que la parlen. Des d'aquest punt de vista, és una maniobra ben feta per ells, si el que volen aconseguir és desballestar-la. El que passa és que tinc la sensació que han donat una volta de més i s'han passat de rosca. Jo crec que, en un procés més o menys lent i fins i tot entre gent molt poc marcada per aquestes qüestions i molt poc compromesa, s'havia començat a assumir que la llengua pròpia era el català. I quan, de cop i volta, es troben amb tot aquest sagramental i amb els seus drets rebaixats, en general no els fa gens de gràcia.

Caldria aplicar-hi una discriminació positiva?

Sí, això és evident. No pots fer un procés d'extensió social de la llen-

gua que garantisca el seu futur si no hi ha una discriminació positiva. La llei de llengües d'Aragó del 2009 no hi aplicava cap discriminació positiva, però, com a mínim, per primera vegada en la història moderna, deixava de fer-hi una discriminació negativa explícita. El fet que aquesta llei s'haja modificat a la baixa, des d'aquest punt de vista, pot tenir un efecte molt dolent, que jo també relativitzaria, perquè, com a mínim no tota la Franja però sí tot el seu nord, de Mequinensa cap amunt, està molt vinculat a Lleida. Molts serveis es continuen rebent de Lleida i són en català. La desconexió total tampoc no existeix amb la llengua general; però, és clar, el fet que la teua llengua no aparega mai en cap document oficial ni amb el seu nom, evidentment només pot ser molt negatiu. La llei de llengües del 2009 va superar la llei aragonesa del patrimoni, que era l'únic document oficial on s'esmentava el català d'Aragó, juntament amb la llengua aragonesa. Com que la llei socialista va deixar inactiva aquesta llei del patrimoni, en desaparèixer ara el nom de «català» de la nova llei no hi haurà cap document oficial, cap mena de legislació aragonesa, que deixi constància de l'existència del català com a tal a l'Aragó.

L'aspecte sociològic és fonamental per a la seva pervivència?

Sí. De fet, és la gran paradoxa. El territori on la llengua és més menystinguda és on es parla més. I em puc remetre a les dades. Tot i que jo sempre mantinc reserves respecte a les dades quantitatives, l'observació directa i l'experiència vital et mostra que el català continua essent-hi la llengua universal de l'oralitat. No a tota la Franja, hi ha alguns punts febles, per exemple, la vall de l'Isàvena, aquells parlars que d'alguna manera són parlars de transició o els que estan més allunyats de tots del conjunt del territori, cap a les riberes del Bergantes i del Mesquí, al sud, a Terol. Hi ha algunes zones on es comencen a detectar situacions molt preocupants de substitució lingüística. Però al gruix, és a dir, a la zona més poblada de la Franja, el català es continua transmetent de generació en generació i continua essent universalment usat en la comunicació quotidiana informal. Ara, això és una situació que pot revertir d'una manera molt ràpida.

Quin futur en preveus?

No ho sé. De fet, intentant ser objectius podríem dir que tampoc no perdem tanta cosa, perquè abans, fins fa quatre dies, no hi havia res, cap mena de protecció legal. Es va fer la llei de llengües, però no s'ha aplicat, no s'ha desplegat, i ara, a més, es rectifica a la baixa. I és que quan estàs contra la paret ja no pots anar més enrere. És a dir, continuem exactament igual com estàvem fa cinc anys.

Avui en dia, una llengua, si no està blindada des del punt de vista legal, té totes les de perdre. El que passa és que el procés no és tan immediat com sembla. No mor una llengua d'un dia per l'altre. Però es pot disparar en qualsevol moment un procés de substitució lingüística. Hem vist com aquestes coses poden ser brutals. A la Catalunya del Nord va ser un procés rapidíssim; va ser una generació que va deixar de parlar als seus fills en català. A l'Alguer va passar exactament el mateix: en els anys seixanta tota una generació va començar a parlar en italià als fills. Això podria produir-se, doncs, en una generació. Ara, si passarà o no, no sé si depèn tant de la llei; però que la llei és absolutament necessària per

a mantenir la llengua, penso que és indubtable.

Tornant a fer referència al procés sobiranista, els parlants de la Franja com creus que el veuen?

La gent en general té por; pot entendre més o menys el procés sobiranista en funció de la seua història personal i de la seua relació amb Catalunya, però hi ha una gran reticència, no tant pel tema estricte de la llengua, com, en bona part, per la gestió de la quotidianitat. És a dir si tu vas a buscar determinats productes a Lleida, siguem sincers, per molt procés d'independència que hi haja, cal suposar que la vida no canviarà gaire; però hi ha temes com el de l'assistència sanitària, tots els temes relacionats amb l'educació... que generen una certa por. En relació amb una possible pèrdua del suport català de bombers, d'emergències... o dels canvis en les xarxes comercials... podria representar un factor trencador per a la llengua. De fet, un aspecte molt negatiu ja ho va ser l'Estat de les autonomies, que va crear fronteres allà on no n'hi havia. El tema dels bisbats és claríssim. Per què tota la banda de la Ribagorça, la Llitera i el Baix Cinca ha passat al bisbat de Barbastro? Per fer-ho lligar amb les autonomies. Això va fer que a Catalunya molta gent es posés les mans al cap. Però ha estat una cosa consentida per Catalunya. Tots sabem que el preu del tracte era que hi hauria conferència episcopal catalana. Després, doncs cornuts i a pagar el beure. Ja fa molts anys que s'intenta fer-ho lligar tot amb les administracions. Realment cada vegada s'imposen més criteris de fronteres damunt; si a sobre estem parlant d'estats diferents, això segurament tindrà una influència negativa. Ara, que a la llarga hi haja una certa capacitat d'arrossegament, no deixa de ser una possibilitat.

La gent, en general té una percepció aragonesa de les coses, però també cal matisar-la. A vegades es ventila d'una manera molt ràpida: són aragonesos de llengua catalana o són catalans d'administració aragonesa. Quan entrevistes la gent en profunditat et sol donar opinions molt contradictòries. I és que també hi ha una certa percepció no explícita de pertinença a una comunitat

més que lingüística, sobretot al nord de la Franja, on hi ha un cert sentiment de «lleidatinitat», de pertànyer a l'entorn de Lleida; però això es pot expressar de moltes maneres i molt contradictòries. Ho ha estudiat molt bé el Pep Espluga i és molt curiós, quan fa entrevistes qualitatives, de veure com la gent comença dient una cosa i n'acaba dient una altra de diferent. Sempre troben un «però» i aquest «però» pot ser llarguíssim i argumentadíssim.

Per acabar, en relació amb l'occità i l'aragonès, el català és un factor positiu?

Sí, especialment, per a l'occità. L'occità no deixa de ser la nineta dels nostres ulls. Una llengua germana no solament per proximitat estructural sinó per afinitat històrica i geogràfica que, a més, a Catalunya ha adquirit el caràcter de llengua oficial.

Ara, això es pot gestionar bé, però també es podria gestionar molt malament per part de Catalunya. Si es gestiona bé, podem ser un estímul molt gran per a totes les minories lingüístiques i nacionals, com a mínim d'Europa. Això implica reeixir realment, demostrar que amb un procés polític una llengua ferida es pot consolidar i es pot salvar. No parlo necessàriament de la independència; hi podria haver altres vies que no fossen la independència. Parlo, en última instància, del poder polític sobre la llengua, de poder gestionar la llengua des de casa, siga amb la independència o siga amb el que siga; de poder gestionar la llengua com a garantia de la seua salvació. Tenir el control implica una cosa tan senzilla com poder tenir tots els productes etiquetats en la llengua pròpia. Des d'aquest punt de vista, sí que podria ser llum i guia.

Però també es podria fracassar en la gestió, fins i tot en un estat independent. Irlanda seria el contraexemple de com unes estructures de poder no han pogut garantir la supervivència d'una llengua.

Andorra, per posar un cas nostre, demana parlar-ne en profunditat, perquè no és un cas tan negatiu com aparentment ara sembla. Hi ha uns canvis poblacionals importants que s'han de seguir dia a dia. I sobretot hi ha una important pressió legal i social a favor

de la llengua. És a dir, la legislació està d'un cantó i l'ús d'un altre, perquè l'arribada massiva de portuguesos ha canviat el panorama. Però el que sí que és cert és que l'ascensió social funciona només en una direcció. Si tu vols ascendir socialment has d'aprendre català necessàriament, altrament no ets ben acceptat per la societat andorrana. I això és el que a la llarga funciona. I el que bàsicament ens ha permès de salvar-nos a tots. Allà on l'ascensió social no ha funcionat és on la llengua va malament. A Alacant, per exemple, això no ha funcionat i, en conseqüència, la llengua va malament. Però, en canvi, a Barcelona, malgrat totes les dificultats, és evident que si tu vols formar part dels nuclis decisoris de la societat difícilment ho faràs parlant en castellà; sí que, en teoria, pots, però tu no et pots imaginar un alcalde de Barcelona que fos castellanoparlant i només castellanoparlant. En canvi, sí que t'imagines l'alcalde d'Alacant castellanoparlant. Doncs a Andorra tu no pots ser el director d'una empresa o d'uns magatzems parlant en castellà o en portuguès.

Tornant a la gestió, se sol dir que el català ha exercit influència sobre l'amazic o el quítxua, perquè n'hi ha hagut parlants que han vingut aquí i han descobert possibilitats que no havien imaginat. Per tant, hi hem exercit un efecte positiu. En el cas de l'occità, però, un excés d'intervencionisme podria ser contraproductiu, això també és cert; sobretot perquè els catalans tendim a identificar massa llengua amb nació. De fet, som una nació, en part, lingüística, això és innegable. Nosaltres no existiríem si no fos bàsicament pel català i, fins i tot en aquells llocs on s'ha perdut, continua tenint un efecte simbòlic i aglutinador important. A la Catalunya del Nord el català està molt perdut, però de totes maneres continua tenint aquest valor simbòlic, identificatiu; i a l'Alguer passa el mateix. Però no a tot arreu això funciona així. Hi ha altres pobles que tenen altres mecanismes simbòlics d'adhesió. Els escocesos, sense anar més lluny. Llavors, exportar excessivament el nostre model podria ser, fins a cert punt, també perillós. Però, en canvi, l'efecte de miratge que pot provocar el català és possible que siga positiu. ◆